

Hoe moet Kroatië verder na Tudjman?

| Mira Bogdanovic

Wat streefde Tudjman na in Kroatië? Op wie steunde zijn macht? Voltrok zich een grote politieke omslag na zijn dood? Zijn de oude communisten terug aan de macht? Of is er ook een 'paarse' regering?

Tien jaar tudjmanisme

Tien jaar Kroatische zelfstandigheid na de instorting van de Joegoslavische federale staat, die toepasselijk afgesloten werd met de dood van Tudjman in december vorig jaar, en de parlaments- en presidentsverkiezingen van begin dit jaar kunnen niet begrepen worden zonder eerst de persoon van Tudjman, zijn historische opvattingen en zijn beleid te belichten. Temeer omdat Franjo Tudjman (1922-1999) de neiging had om zich de Kroatische geschiedenis toe te eigenen en zich ermee te identificeren: "De Kroatische geschiedenis is mijn geschiedenis," zei hij in de herfst van 1989, toen hij nog maar de leider van de HDZ (Hrvatska demokratska zajednica, Kroatische democratische gemeenschap) in oprichting was, de populistische beweging die de Communistische Partij in 1990 aan de macht opvolgde¹. De Kroatische geschiedenis was inderdaad in zekere zin *zijn* geschiedenis. Tien jaar lang had hij de ontwikkelingen eigenhandig naar zijn eigen denkbeelden en projecten gemodelleerd.

Deze tweedejaarsleerling van de middelbare handelschool werd in 1941 communist en partizaan. Na de oorlog volgde hij de voor hem door de Communistische Partij uitgestippelde carrière: eerst in het leger en daarna, vanaf 1961, in de ideologische apparaten van de Partij. Hij werd nl.

directeur van het in 1961 door het Centraal Comité van de KPH (Communistische Partij van Kroatië) opgerichte Instituut voor de Arbeidersbeweging in Zagreb. Ambtshalve verdwaalde hij hierdoor in de geschiedschrijving. Voor dat laatste miste hij echter de gebruikelijke academische vorming. Geleidelijk ontstond in de jaren zestig/zeventig zijn historisch revisionisme. Deze herziening van de Kroatische en Joegoslavische geschiedenis plaatste hem in de gevaarlijke nabijheid van het Kroatisch nationalisme. Desondanks bleef hij in de Partij, naar eigen woorden "[...] om zich in te zetten voor bepaalde democratische principes, voor de transformatie van het eenpartijstelsel in een socialistische democratie [...]", totdat hij in 1967 uit de Partij werd "gegooid"². Daarna vervolgde hij de carrière van onafhankelijk dissident en dilettantisch literator.

Vakhistorici hebben geen hoge dunk van de kwaliteit en diepgang van Tudjmans excursie naar hun vakgebied. De deken van de Kroatische historici Mirjana Gross zegt dat Tudjman zichzelf in eerste instantie zag als de drager van een uitzonderlijke visie op de Kroatische en de wereldgeschiedenis, als iemand die zich boven het monnikenwerk van de geschiedkundige onderzoeker verheven voelde en slechts op zoek was (hij deed het zelf, of liet het anderen voor hem doen) naar gegevens die zijn visie konden staven en bevestigen³. Kortom,

Tudjman zelf heeft de geschiedenis geschapen, geïnstrumentaliseerd en gemanipuleerd. Bovendien is hij altijd voornamelijk een zuivere ideoloog gebleven.

In de tijd van het communisme werd hem dat niet in dank afgenomen. De tijd was immers nog niet rijp voor concurrerende (nationalistische) ideologieën. Tudjman werd vervolgd en tot twee keer toe verbleef hij enige tijd in de gevangenis. Begin jaren zeventig bleef hij afzijdig van de brede volksbeweging, waarin de hervormingsgezinde communisten en nationalisten zij aan zij streden voor de decentralisering van de Joegoslavische federatie. In 1971 greep Tito in, en de nieuw aangestelde politieke garnituur leidde een en ander in de vertrouwde banen terug.

Gouden tijden voor ideologen en nationale leiders braken aan met in 1987 de opkomst van het Servisch populisme van Slobodan Milosevic dat het federale Joegoslavië naar de afgrond dreef. De na 1971 wegens nationalisme in Kroatië vervolgte personen gingen in 1989 ook politieke partijen oprichten in de hoop dat zij het volk naar zelfstandigheid, welvaart en democratie zouden leiden. Tudjman sloot zich nu bij hen aan. In het begin was hij onder de vele concurrenten niet de grootste kanshebber voor het leiderschap. Dat zou gauw veranderen. De recente bevindingen van de Kroatische publicist Darko Hudelist lichten enigszins de sluier op van de gebeurtenissen achter de schermen die Tudjman de kans gaven om zijn historische dromen te verwezenlijken⁴.

In 1987, 1988 en 1989 reisde Tudjman naar Canada en de Verenigde Staten op uitnodiging en als gast van extremistische Kroatische emigranten voornamelijk afkomstig uit Herzegovina die zich ideologisch aangetrokken voelden tot het Kroatisch fascisme en/of nazaten waren van de na de Tweede Wereldoorlog naar de VS en Canada uitgeweken ustasji. Deze kring stond op het standpunt dat Kroatië een onafhankelijke, etnisch homogene staat moest worden waarin alle Kroaten onder één dak zouden moeten leven. Het middel daartoe was de nationale verzoening van de bittere vijanden uit de Tweede Wereldoorlog, nl. de Kroatische communisten en de ustasji, die aldus verenigd gezamenlijk tegen de anders te sterke hoofdvijand – de Serviërs – zouden kunnen optrekken. De gewezen communist en partizanen-generaal Franjo Tudjman, die tot het natio-

nalisme was bekeerd en die in grote lijnen, als gevolg van zijn eigen evolutie, hetzelfde ideeën-goed aankleefde als dat van de extreme Kroatische emigranten, bleek de ideale figuur voor dit heilige doel. De andere “erkende” nationalist die ook naar de VS en Canada trokken, vielen dus uit de boot. Het ging hier weliswaar ook om geradicaliseerde figuren die, net als Tudjman tijdens de instortingsperiode van Joegoslavië, niet meer naar decentralisatie, doch naar een onafhankelijk Kroatië streefden, maar toch niet radicaal genoeg waren gebleken om zich te kwalificeren voor de realisering van de “duizendjarige droom van het Kroatische volk”. Dit met alle gevolgen van dien.

De Servische agressie tegen Kroatië (1991) en de oorlog in Bosnië-Herzegovina (1992) verschafte Tudjman de voorwaarden om in de pas te lopen met de Servische etnische zuiveraars en om de Kroatische staatsgrenzen opnieuw volgens etnische en historische lijnen te hertekenen. Een paar maanden vóór de eerste pluralistische verkiezingen prees hij in zijn toespraak op het eerste HDZ congres in 1990 het fascistische marionettenstaatje NDH (Nezavisna drzava Hrvatska, Onafhankelijke Staat van Kroatië 1941-1945) aan als “[...] de uitdrukking van het historisch streven van het volk van Kroatië naar een eigen zelfstandige staat [...]” en verwierp hij de kritiek als zou het herstel van de Kroatische territoriale eenheid binnen de historische en “natuurlijke” grenzen naar de burgeroorlog leiden. Hij zocht rechtvaardiging voor zijn politieke agenda in het Servische streven naar de stichting van een Groot Servië⁵. Desondanks waren alle implicaties van de strijd voor zelfstandigheid, namelijk de zogeheten humane uitwisseling van de etnisch ongewenste bevolking op “eigen” grondgebied en de verdeling van het etnisch heterogene Bosnië en Herzegovina tussen Milosevic en Tudjman nog niet zichtbaar. In afwachting van de internationale erkenning en consolidatie van de nieuw gewonnen Kroatische zelfstandigheid en de beëindiging van de Servo-Kroatische oorlog, hield Tudjman zich in 1992-93 nog in. Hij liet niet in zijn kaarten kijken. Dit aldus Hudelist.

Over de Servisch-Kroatisch-Bosnische oorlog is een en ander genoegzaam bekend. In deze context is het eerder van belang om bij de binnenlands politieke en sociaal-economische gevolgen van de op de *Wahlverwandschaft* tussen Tudjman en de voornamelijk uit Herzegovina afkomstige

neo-ustasji te blijven stilstaan. De nieuwe machthebbers lieten de emigranten naar Kroatië terugkomen om hun verdienste voor het Vaderland te verzilveren. Figuren van twijfelachtige allure zagen de kans om posities van macht en rijkdom in te nemen en onderling te verdelen op basis van hun persoonlijke loyaliteit en hun loyaliteit t.o.v. de Staat. Een sleutelrol kreeg de "Canadese groep", de broedplaats van de toekomstige tycoons, die dankbare steun voor en toeverlaat van het Tudjmanisme werd. De regelrechte plundering van het "maatschappelijk eigendom" diende ook om de schulden aan de "buitenlandse sponsors" die Tudjman aan de macht hadden gebracht, terug te betalen⁶.

Om de historische continuïteit van het Kroatische staatsstreven te benadrukken werden de symbolen van het ustasjistaatje uit de mottenballen gehaald en tot staatsymbolen van het nieuwe Kroatië verheven. Het chauvinisme en de aan het racisme grenzende obsessie met de nationale zuiverheid mochten openbaar en straffeloos beleden worden, omdat Kroatië geen wetgeving kent die zulke uitpattingen verbiedt⁷. Ook het staatsfetisjisme en de arrogantie van de macht maakten tijdens het Tudjman-tijdperk van Kroatië een onwelriekende en pathetische maskerade. Velen vonden de prijs van de onafhankelijke Kroatische staat te hoog voor hetgeen ze voor hun ontberingen terugkregen.

Zelfs de oppositie was in zekere zin een gegijzelde van het Tudjmanisme. De Kroatische partijloze socioloog en filosoof Zarko Puhovski schrijft dat de huidige linksliberale coalitie nooit in de bres is gesprongen voor de rechten van de vervolgte, in eerste instantie Servische, minderheid of voor de minderheden en mensenrechten in het algemeen. Sterker nog, de oppositie leed aan "een meer fatsoenlijk te noemen versie van het nationalistische syndroom"⁸. De politicoloog Ivan Prpic vat het hoofdprobleem van de oppositie onder Tudjman aldus samen: "Hun probleem is dat ze net zoals Tudjman denken: waar het in eerste instantie om gaat is om, ongeacht de prijs, een nationale staat te stichten, en pas daarna over de democratie en de mensenrechten na te denken"⁹. Daarin was weinig verschil tussen Racan en de overgrote meerderheid van de Kroaten: "Simpelweg heeft Racan, net als andere typische, gemiddelde en doorsnee Kroaten, in het begin illusies gekoesterd over Tudjmans 'beweging van burgers', en, ten tweede, was hij ook veel te veel een politiek

realist om het verloop van de geschiedenis proberen te keren"¹⁰.

Zarko Puhovski die zich tijdens de campagne voor de pas gehouden verkiezingen met groot succes heeft ingezet voor het aanzetten van de voornamelijk a-politieke jeugd om te gaan stemmen, legt de nadruk op de biologische aspecten van het Tudjman-tijdperk. De politieke gemeenschap ontstaan onder Tudjman was voor een deel gebaseerd op het biologisch racisme en op het biologisch bestaan van één man – de Vader van de Volksgemeenschap. Toen de Vader stierf, kwam alles in beweging. Alhoewel de nederlaag van de HDZ onvermijdelijk was, was het toch beter geweest voor de politieke toekomst van Kroatië als Tudjman dit zelf had meegemaakt¹¹. Zijn dood werd al jaren verwacht, gevreesd of gewenst, in ieder geval als keerpunt ervaren – door sommigen als de redding zelve, door zijn cronies als bedreiging van hun macht en rijkdom. Hoe dan ook, de opluchting was groot toen Tudjman als het ware vanzelf wegviel en zo goed als onmiddellijk werd verdrongen of vergeten. Zo heeft de natuur ervoor gezorgd dat Kroatië nu weer op het punt staat waar het in 1990 stond. Alles wat het regime in de afgelopen tien jaar heeft gedaan, moet ontmanteld worden; de echte transitie naar de politieke democratie en markteconomie moet nu pas echt beginnen.

De resultaten van tien jaar Tudjmanisme waren rampzalig. De "onafhankelijke, soevereine en democratische staat Kroatië" (Tudjmans troetelwoordjes) berustte op het principe van de drie-eenheid van Leider, Partij en Staat. De verafgode Staat was identiek met de staatsstichtende Partij en haar Leider die dan weer, zoals het ook hoort, vrij over de staatseigendommen konden beschikken. De strijdkreten over markteconomie en politieke democratie die er toe dienden om de communisten te bestrijden, werden dan ook tamelijk losjes opgevat en in overeenstemming met het eigen belang in praktijk gebracht. De mantel der liefde bestond in de vorm van het staatsbelang, aangevuld met zwartmaking en/of vervolging van critici die voor verraders, "joegonostalgici" en staatsvijanden en vijanden van de Kroatische staat werden uitgemaakt.

Tudjmans conceptie van de 200 rijke families, waartoe uiteraard zijn eigen familie behoorde, moest de motor van het nieuwe economische systeem en de economische groei worden. De privatiseringen werden onder de auspiciën en het

toezicht van de HDZ doorgevoerd. De bedrijven werden voor vriendenprijzjes uitverkocht of, beter gezegd, voor niets weggegeven aan partijgetrouwe kaders die daarna de financieel uitgezogen firma's aan de staat teruggaven. Meer dan 1000 tijdens de privatisering geplunderde ondernemingen zijn inmiddels weer in staatsbezit¹². De werkloosheid steeg schrikbarend: van 139.878 in 1989 tot 321.866 in 1999, ofwel 20,4 procent van de totale beroepsbevolking. Als men daar nog de 165.000 formeel werkenden die zes maanden of meer geen salaris hebben ontvangen en de gepensioneerden – bijna een miljoen – aan toevoegt, is het aantal inactieven hoger dan het aantal werkenden (zonder de 100.000 personen in uniform meegeteld)¹³.

De financiële positie van Kroatië is ook somber. Het betalingstekort steeg ondanks de transfers uit het buitenland door de Kroatische gastarbeiders in 1997 naar 2,34 miljard US\$. Daarna daalde het echter door de verminderde import. De begrotingsuitgaven stegen tussen 1993 en 1999 van 4,34 miljard DEM naar 13,11 miljard DEM. De buitenlandse schuld bedroeg in 1993 2.485,9 miljard US\$ en in september van 1999 9.263,1 miljard US\$. In de komende drie jaren moet de nieuwe regering 5 miljard US\$ buitenlandse schuld afbetalen¹⁴. De economen zijn het niet met elkaar eens over hoeveel geld Kroatië in tien jaar heeft verlaten. Het bedrag wordt geschat op 7 miljard US\$.¹⁵ In ieder geval, van hetgeen volgens de HDZ-model werd geprivatiseerd, is een vijfde geplunderd en de resterende vier vijfde zijn vernietigd. Het “maatschappelijk kapitaal” alleen al is tussen 1993 en 1998 voor over 15 miljard DEM verminderd¹⁶.

Hoe dan ook, met Tudjman's nalatenschap zal men nog vele jaren zitten.

De verkiezingen van 3 januari 2000

Zoals altijd wilde de HDZ in de verkiezingsvoorbereidingen niets aan het toeval overlaten. Zo werd in een oplage van 5000 exemplaren een pamflet van 253 bladzijden uitgegeven, dat samengesteld was door twee rechtse topfunctionarissen als Drago Krpina en Ivan Aralica (beiden ex-communisten). De bedoeling van dit agitpropwerkje was om de activisten aan de basis van opgewarmde anti-communistische propaganda te voorzien en de kiezers angst aan te jagen voor de

herinvoering van het communisme¹⁷. Als de oppositie – “het rode gevaar” – aan de macht zou komen, dan wordt het godsdienstonderwijs afgeschaft en het atheïsme verplicht, dan wordt propaganda gemaakt voor abortus, geslachtsziekten en soft drugs die dan ook vrij beschikbaar zullen worden, de onbelemmerde beleving van “nationale trots” zal worden verboden, e.d. De activisten werden opgeroepen het politiek verleden van de oppositionele politici te ontmaskeren, in het bijzonder hun houding tegenover de staatsstichting¹⁸. Toch is dit alleen maar folkloristische franje. Veel belangrijker is echter de combinatie legitiem-illegitieme ingrijpen in de verkiezingswetgeving.

Srdjan Vrcan heeft alle in Kroatië gehouden verkiezingen met elkaar vergeleken en geanalyseerd. Hij komt tot de conclusie dat alle verkiezingen onder Tudjman en zijn HDZ – in 1992, 1993, 1995 en 1997 – vervalst waren. Waar het Tudjman om ging was niet de verdere ontwikkeling van de democratie, iets wat hij in het vooruitzicht had gesteld voor na de beëindiging van de oorlog, doch slechts het verstevigen en uitbreiden van de macht van de HDZ. De kieswetten die daartoe moesten dienen, waren voor eenmalig gebruik. Telkens als verkiezingen moesten worden gehouden, werd een nieuwe kieswet uitgevaardigd. Zo was het ook deze keer weer. De HDZ heeft het aantal en de grootte van kiesdistricten opnieuw vastgesteld en de kiesdrempel anders bepaald, alsook het aantal afgevaardigden, de samenstelling van de verkiezingscommissies en de klachten- en beroepsprocedure. Voorts werd de nieuwe kieswet kort (een vorige keer slechts 34 dagen en nu ongeveer 50 dagen) vóór de verkiezingen aangenomen. Inzien van de kiezerslijsten was traditioneel onmogelijk en het aantal kiezers kon met maar liefst 100.000 zielen schommelen. De mogelijkheid dat dezelfde persoon meerdere keren stemde, bleef bestaan en de controle daarop was institutioneel niet waterdicht. Daar konden de oppositionele partijen weinig aan veranderen. Ze werden er ingeluisd. In afwachting van de overwinning legden zij zich erbij neer¹⁹.

De trukendoos was daarmee nog niet leeg. Daar het stedelijke, beter opgeleide en rijkere deel van de bevolking voor de oppositie stemde, werden de verkiezingen voor 3 januari 2000 belegd, een tijdstip waarop men op sneeuwvakantie is. Om dat te verhelpen werd het onder druk van protes-

ten op het laatste moment – de vrijdag voor Kerstmis – mogelijk gemaakt om met behulp van een bij de gemeente gehaald papier in Oostenrijk of Italië alsnog te kunnen stemmen. De gemeenten in de provincie wisten daar veelal niets van. Bovendien moest men daarna, eenmaal op skivakantie gearriveerd, naar de Kroatische ambassade in Wenen of Rome gaan om te stemmen.

De grote vrees voor een verkiezingsnederlaag – men verwachtte geen catastrofe, maar hoopte toch nog 33-35 procent van de uitgebrachte stemmen te behalen²⁰ – noodzaakte de HDZ om zelfs Franjo Tudjman, de partijchef, de volksleider en de president in één persoon, die te sterven lag, wekenlang aan medische apparatuur te leggen en zo voor de partijkar te spannen teneinde medelijden en angst bij de bevolking op te wekken. Het heeft niet mogen baten. Tudjman stierf drie weken vóór de verkiezingen. De verkiezingsplakaten moesten op straffe van een gebrek aan goede smaak worden vervangen. Bevrijd van de angst en van een mogelijk schuldgevoel voor de “[...] eeuwige lijstaanvoerder van alle HDZ-lijsten die tijdens alle eerdere verkiezingen de hand van de kiezers leidde naar de lijst met zijn eigen naam [...]”²¹, konden de Kroaten voor het eerst naar eigen geweten kiezen. De HDZ verloor “glansrijk”.

Niet door soft drugs en geslachtsziektes afgeschrikt, lieten de kiezers zich door andere prioriteiten leiden. De resultaten van een onderzoek gedaan vlak vóór de verkiezingen laten zien dat de (grotendeels werkloze en beter opgeleide) jeugdige kiezers tussen 18 en 25 jaar die voor het eerst gingen stemmen (omdat ze ofwel te jong waren, ofwel thuis waren gebleven), genoeg hadden van de heilige doelen. Waar het hen om ging was de werkgelegenheid en de daarmee verbonden economische situatie in Kroatië²². Een ander onderzoek, gedaan op basis van een representatieve steekproef van de Kroatische bevolking als geheel, leverde gelijkaardige resultaten op: de nationale economie, het opstarten van de productie, de levensstandaard, de gezondheidszorg en de sociale zorg eisten als problemen de meeste aandacht op²³. De overgrote meerderheid wou haar stem geven aan de twee oppositionele coalities die daarna ook de nieuwe regering zouden vormen.

De grootste van de twee coalities is die van de hervormde communistische SDP (Socijaldemokratska partija Hrvatske) en de HLSL (sociaal-

liberalen, Hrvatski socijalno-liberalni savez) met samen 71 zetels. De andere coalitie bestaat uit vier partijen, waarvan de grootste, de HSS (Hrvatska seljacka stranka, de Boerenpartij) 16 zetels heeft. De andere drie zijn de IDS (Istarski demokratski sabor), de Liberale partij (Liberalna stranka) en de HNS (Hrvatska narodna stranka). Samen heeft de kleine coalitie 24 zetels. De Kroatische Sabor (Lagerhuis) telt 150 zetels, waarvan vijf gereserveerd zijn voor nationale minderheden. Vijf zetels zijn gegaan naar de HSP (Hrvatska stranka prava), een extreem-rechtse zwarthemden-partij die in coalitie met de HKDU (Hrvatska krcscansko-demokratska unija) oprad. Het percentage van steun aan de HDZ is bijna gehalveerd. De ooit grootste partij tijdens de verkiezingen van 1990, 1992 en 1995 werd tot 40 mandaten gereduceerd. Daarnaast kan de HDZ rekenen op 5 zgn. diasporazetels afkomstig van de Kroaten in het buitenland, hier voornamelijk staatsburgers van Bosnië en Herzegovina die, omdat ze Kroaten zijn, ook stemrecht hebben. Dit is al wat nog overgebleven is van Tudjmans droom van een Groot Kroatië waar delen van Bosnië en Herzegovina aan toe waren gevoegd.

De vervreemding tussen HDZ en volk blijkt uit de woorden van de teleurgestelde secretaris-generaal en co-auteur van het “rode-gevaar-boekje” Krpina: “Ik denk dat men kan concluderen dat de burgers tijdens deze verkiezingen niet hebben gekozen voor een serieus alternatief politiek, economisch en sociaal programma – de oppositiepartijen, in het bijzonder de coalitie SDP-HSLS, hebben in hun verkiezingsprogramma niet eens de moeite genomen om hun bedoelingen uit te leggen; wat ze deden was de HDZ aanvallen. De stemmers voor de coalitie waren dus grotendeels diegenen die tegen de HDZ hebben gestemd en niet voor het coalitieprogramma [...]”²⁴. Het is de vraag of de kiezers zo blind en naïef waren. Het is ongetwijfeld geen toeval dat de hernieuwde groei van de SDP te maken heeft met het definitief afronden van de bevrijding van het Kroatisch grondgebied. Begin augustus 1995 werden door een militaire bliksemactie de opstandige Serviërs in de Krajina uit elkaar gejaagd en gedwongen te vluchten; de oorlog was eindelijk gedaan en de mensen stonden niet meer onder een sterke patriotische druk. De HDZ-frasen over vaderlandsliefde klonken steeds holler, terwijl de oppositionele media, ondanks vervolging en berechting, steeds meer privatiseringsaffaires, corruptiegevallen en de economische ondergang van Kroatië aan het licht brachten.

In tegenstelling tot de aantijgingen van de politieke opposenten, heeft de SDP, de sterkere partner in de grote coalitie, nog weinig met de oude communisten te maken. Zlatko Tomcic, de leider van de Boerenpartij en sinds kort voorzitter van het parlement, beweert dat de SDP 14.000 à 15.000 (volgens andere bronnen maximaal 20.000, zonder massaliteit na te streven)²⁵ leden telt. Dit zijn grotendeels jonge mensen die onder de communisten nog niet politiek actief waren. Nog erger, de meeste doorgewinterde communisten bevinden zich in de HDZ, een partij die zichzelf presenteert als christen-democratisch en anti-communistisch²⁶. Volgens HDZ-bronnen zijn 70.000 communisten in de glorieuze dagen van de HDZ naar deze partij overgelopen. De helft van de HDZ-topfuncties werden bekleed door overlopers en in de eerste HDZ-regering (1990) waren van de 32 leden 28 verse ex-leden van de KPH²⁷. Nu gaat de verhuizing in de omgekeerde richting.

De SDP heeft alles overleefd: een verkiezingsnederlaag in 1990 met toch over de 20 procent van de stemmen, verlies van oude leden, waarvan het grootste deel naar de HDZ ging, en het kleinste deel zich terugtrok uit protest tegen het niet resoluut genoeg optreden van de toen nog SKH-SDP (Savez komunista Hrvatske-Stranka demokratskih promjena, Partij van Democratische Verandering) tegen het steeds agressiever wordende nationalisme; het verkiezingsdebacle in 1992 toen de SDP slechts 5,4 procent van de stemmen trok; de fractiestrijd in 1994 toen de vraag rees of de SDP de coalitie met de parlementaire oppositionele partijen moest aangaan of de vorming van een nieuwe linkse formatie moest nastreven met andere kleine linkse partijen. De fractie van Racan won en voortaan zocht de SDP haar coalitiepartners in het politieke centrum²⁸. De vreedzame en democratische machtsoverdracht in 1990 heeft de SDP een flink politiek kapitaal opgeleverd. De monopolisering van de macht door de HDZ en daarmee ook de monopolisering van het machtsmisbruik heeft het politieke kapitaal van de oppositie verder doen aangroeien door er nog een moreel tintje van schone handen aan toe te voegen. Verder kon de SDP de schuld voor de economische ondergang niet aangewreven worden; de mensen associeerden het goede leven met het communisme, daar in Tudjmans kapitalisme en democratie het leven alles behalve aangenaam was. Daarnaast

kon niemand de *mainstream*-oppositie verwijten dat ze van patriottisme ontdaan was. Het tegendeel was waar.

Tactisch gezien was de partnerkeuze ook een slimme zet en dit stelde succes in het vooruitzicht. Sociologisch-politicologische verkiezingsanalyses van de voorbije tien jaar laten zien dat er een maatschappelijke groepering aan het groeien is die de electorale basis van de sociaal-democratische en liberale politieke richting wordt. Het politieke programma moest men in overeenstemming met die wensen brengen. De losers in het Tudjman-tijdperk waren die ondernemers die geen voet aan de grond konden krijgen als gevolg van de economische macht uitgeoefend door HDZ-vertrouwelingen, én de door de HDZ-ondernemers ontslagen arbeiders. Deze klassencoalitie die voorlopig nog een gemeenschappelijk belang nastreeft, heeft het HDZ-regime weggestemd. Nu verwacht zij van de sociaal-democratische en liberale coalitie vooruitgang, vrijheid van handelen en voorspoed.

Nieuwe tijden

Hoe het ook zij, Ivica Racan, de nieuwe minister-president die, uiteraard ten onrechte, nog het stigma van zijn communistisch verleden draagt, moet de historische opdracht overnemen die de HDZ voorheen zo egoïstisch en slordig heeft uitgevoerd. "Veel wordt van deze beroepsrevolutionair verwacht. Ten eerste moet hij conservatief zijn en alle revolutionaire middelen afwijzen. Ten tweede, als geschoold marxistisch hegeliaan moet hij afzien van het dialectisch determinisme en zich inzetten voor de doorvoering van de democratie. Ten derde moet hij, als gewezen communistische functionaris, een regering vormen die Kroatië naar het ruwe liberale kapitalisme moet leiden (zonder dat zal hij zeker ten onder gaan)"²⁹. Dat zal geenszins een probleem zijn, want Racan is toeschietelijk genoeg. Vraag: "De moderne sociaal-democratie in het Westen respecteert de logica van de markt en van de particuliere eigendom en de welvaartsstaat wordt ontwikkeld als een zekere correctie voor de marktexcessen van de SDP. In hoeverre komt de SDP, gezien haar erfenis, nu in de buurt van een dergelijke sociaal-democratie?" Ivica Racan: "Het antwoord is al gegeven door Europa zelf toen de SDP tot de Socialistische Internationale toegelaten werd. De markt en het privé-eigendom zijn

voor ons alpha en omega van de economische politiek. Om de welvaartsstaat doeltreffender te laten worden, moet het land in economisch opzicht sterk zijn. Daarom plaatsen we de nadruk op de overwinning van de economische crisis zodat de groei verzekerd wordt en daarmee nieuwe arbeidsplaatsen geschapen worden. We behoren tot die vleugel van de Europese sociaal-democratie die denkt dat het primair noodzakelijk is om economische groei en meer arbeidsplaatsen te bevorderen in plaats van aan de mensen sociale uitkeringen uit te delen³⁰. De theoretische steunpilaar van deze ommezwaai die tegevoet komt aan de neo-liberale beginselen van de HSLS (d.w.z. de burgers zijn zelf verantwoordelijk voor de eigen sociale zekerheid en voor de sociale zekerheid van de personen voor wie zij in overeenstemming met de wetten moeten zorgen; sociaal bedoelde subsidies genereren overmatige uitgaven en verspilling van middelen bestemd voor de sociale zorg)³¹ zit in de opnieuw geformuleerde machtsbasis van de nieuw geschapen sociaal-democratie: "De SDP is de partij van de breedste maatschappelijke lagen, maar toch niet van alle lagen in gelijke mate; ze is in eerste instantie de partij van degenen die van hun arbeid leven, van hun kennis en inzet, en niet van degenen die van directe uitbuiting van andermans arbeid, kennis en inzet leven. Ze is de partij van de arbeiders in de breedste en meest democratische zin van het woord, d.w.z. ook de partij van de verantwoordelijke ondernemer, van de intellectueel, de kunstenaar en de wetenschapper, maar ook de partij van de onderdrukten, de zwakkeren en de onbeschermden die hulp behoeven. De SDP is een verantwoordelijke partij die de nieuwe structurering van de Kroatische samenleving volgt door die samenleving sociaal draaglijk en verantwoordelijk te maken"³².

Ondanks tien jaar (wild) kapitalisme heeft Kroatië nog niet "[...] de transformatie van de eigendom als onroerend goed – trouwens een kenmerk van het socialistische eigendomsstypen – in kapitaal als productieverhouding" voltooid³³. De eerste voorwaarde voor de serieuze hervormingen ligt volgens de HNS-politicus, minister van publieke werken en zelf ondernemer, Radimir Cacic, in het bevrijden van de marktwerking ten aanzien van de politieke macht³⁴. Het ondernemen als zodanig is, zo klaagt de voorzitter van de Kroatische ondernemersverbond, in een kwaad daglicht komen te staan en wordt gewoonlijk geassocieerd met criminaliteit³⁵. Hoog op de agenda staat nu de herziening van de onder Tudjman met politie-

ke middelen doorgevoerde privatisering, die de ondernemers een criminele reputatie heeft bezorgd.

Dat zal technisch gezien al geen gemakkelijke opgave zijn. Drazen Kalogjera, een gerespecteerde Kroatische econoom, die een tijdje ook in de prille HDZ-regering zat en al snel teleurgesteld aftrad, zegt dat op het gebied van de eigendomsverhoudingen een voor een deel opzettelijk tot stand gebrachte ware chaos heerst: wie nu de eigenaar van wat is en wat eigenlijk geprivatiseerd is en wat niet, is moeilijk te ontwarren. "Met zekerheid" kan Kalogjera verklaren dat tussen 60 en 70 procent van de totale eigendom nog steeds in handen van de staat is of in de handen van de staat zal terechtkomen³⁶. Met andere woorden, de hervormingstaken bestaan uit het herzien van de onder Tudjman doorgevoerde privatisering en het aan privé-eigenaren verdelen (verkopen?) van de bedrijven die in staatshanden zijn gebleven of teruggekeerd. Daaraan zijn verschillende problemen en verwachtingen verbonden. Ook op dat gebied heerst een ware chaos.

Toen ze nog in de oppositie zaten, stonden de HSLS en in het bijzonder de SDP op het standpunt dat alle burgers van Kroatië recht hadden op de eigendom die ze zelf samen hadden voortgebracht. Dat was zeker een tegemoetkoming aan de onder de burgers wijd verbreide morele opvattingen. Nu liggen de zaken minder duidelijk. Men verwijt de heersende coalitie dat ze, mede ook door gebrek aan tijd, in deze kritieke economische situatie die om snelle oplossingen vraagt, een uitweg zal zoeken in het handhaven van de politieke macht over economische aangelegenheden³⁷.

Een ander probleem wordt de uitvoering van de voorgenomen herziening. De voorzitter van de Kroatische "bona fide" ondernemers, Zeljko Ivancevic, denkt dat het verkeerd zou zijn om de vakverenigingen en de arbeiders te belasten met de hoofdrol in de herziening van de privatisering. Dat zou een terugkeer naar het zelfbestuur betekenen. Het grootste belang in het herzieningsproces hebben de ondernemers, omdat ze hun eigendom kwijt zullen raken indien blijkt dat ze de wetten hebben overtreden³⁸.

Naar alle waarschijnlijkheid zal de belofte van de SDP, dat de herziening van de privatisering die ondernemers zal treffen die hun arbeiders hebben ontslagen, en dat de werkgelegenheid snel zal stij-

gen, vooralsnog niets meer dan een verkiezingsbelofte blijken te zijn. Goranko Fizulic, minister van energievoorziening, industrie en handel, en zelf ondernemer, heeft onlangs veel stof doen opwaaien door het ontslag aan te zeggen aan zo'n 30.000 arbeiders, dit als gevolg van de faillietverklaring van meerdere ondernemingen, en dit nog wel terwijl premier Racan (toeval?) in het buitenland was³⁹. De verontwaardiging hierover is al een eerste symptoom van mogelijke wrijvingen die kunnen ontstaan tussen de "niet-sociaal voelende" neo-liberaal Fizulic en de oud-communist en wel sociaal voelende minister van economische zaken Slavko Linic⁴⁰. De winnaar is van tevoren bekend. Die zal ongetwijfeld de logica volgen van hetgeen de voorzitter van de Kroatische ondernemers wél mag zeggen en de sociaal-democratische big shots niet als ze in hun Wetsontwerp inzake revisie van de privatisering aankondigen, dat ze die bedrijven zullen pakken die tijdens de privatisering arbeiders hebben ontslagen: "Iedereen die iets begrijpt van de economische problematiek, weet dat er in de meerderheid van de bij ons geprivatiseerde bedrijven een overschot aan arbeiders bestond. Diegenen die serieus zaken wilden doen, moesten werkrachten ontslaan of iets anders beginnen"⁴¹. Dat was weer onmogelijk doordat het krediet te duur was. Maar, laten we de sociaal-democraten zelf vertellen wat ze van plan zijn.

Mato Arlovic, een prominente SDP-er gespecialiseerd in de herzieningsproblematiek, legt het verschil tussen HDZ en SDP aldus uit: "De SDP is een moderne, Europese sociaal-democratische partij die altijd de vertegenwoordiger is geweest van al die mensen die iets creëren: achter de machine, in de ontwikkelingsinstituten, in kunst en cultuur en ook als ondernemers. In die zin zijn we altijd anders geweest dan de HDZ die juist met haar verkeerde beleid het mogelijk heeft gemaakt dat de tycoons, ongeacht de middelen, de burgers van dit land lieten verarmen, en dit volgens het concept van de 200 rijke families. Hun politieke wil die vertaald werd in wetgeving zorgde ervoor dat de door de politici gekozen figuren zich het toenmalig maatschappelijk eigendom konden toeëigenen. Tegenwoordig kan men gemakkelijk bewijzen dat deze wetten met spoed en op systematische wijze werden aangenomen om die plannen te realiseren. Bovendien was het de nieuwe eigenaars wettelijk toegestaan om de arbeiders niet te betalen. De wet op de arbeids-

verhoudingen voorzag niet in een straf voor de werkgevers die geen lonen uitbetaalden. In het Kroatië van de HDZ was fout parkeren een groter vergrijp dan het niet uitbetalen van de lonen aan de arbeiders. Met dat geld werden nieuwe bedrijven opgekocht en werd allerlei luxe gefinancierd"⁴². Arlovic laat de hele catalogus van HDZ's privatiseringscorruptie de revue passeren en concludeert dat alles, maar dan ook alles, zal worden gecontroleerd. Eigendom verworven op legitieme wijze blijft in het bezit van de eigenaar. In het geval van onrechtmatigheid moet de gemeenschap gecompenseerd worden: de malafide eigenaar zal bijvoorbeeld het verschil moeten bijleggen tussen de prijs die hij heeft betaald en de echte prijs van de aan hem verkochte onderneming. Als hij niet betaalt, dan worden zijn aandelen ter compensatie ingevorderd. Als hij zijn arbeiders heeft ontslagen hoewel hij zich ertoe had verplicht dat niet te doen – wat de contractuele verplichting van alle eigenaars was –, dan zal hij voor contractbreuk worden vervolgd. Zulke ondernemers zullen worden verplicht om in de vorm van geld of aandelen de middelen vrij te maken voor het creëren van nieuwe arbeidsplaatsen. De 70 procent van de staatseigendom (INA – Oliemaatschappij –, Energievoorziening, de Post en het nog onverkochte deel van de telecommunicatie, de spoorwegen en de scheepsbouw) zal wat SDP betreft op een eerlijke, rechtvaardige en transparante wijze geprivatiseerd worden. Op zijn minst eenderde van deze eigendom gaat naar de arbeiders en de gepensioneerden die het hebben geschapen. De overige tweederde gaan naar een speciaal fonds dat de terugbetaling van het achterstallige pensioen aan de gepensioneerden, het gegarandeerde minimumloon dat de staat nog aan de burgers schuldig is, en andere schulden gemaakt door de HDZ. De overschotten worden gebruikt voor een speciaal fonds voor economische wederopbouw. Dit zijn mooie plannen. Maar alles moet nog door het parlement worden besproken en besloten. Echter, het volk wil snel bloed zien.

Het politieke spectrum

De presidentsverkiezingen hebben bijzonder goed aangetoond hoe snel de HDZ afbrokkelde: Mate Granic, Tudjmans minister van buitenlandse zaken en favoriet voor de vrijgekomen functie, zag in een maand tijd zijn populariteit en kansen om verkozen te worden in rook opgaan. Net na

de parlementsverkiezingen die door de HDZ zo glorieus waren verloren, werd hij na enig touwtrekken tussen de verschillende fracties de HDZ-kandidaat, in plaats van het zinkende schip te verlaten en zich als onafhankelijke kandidaat verkiesbaar te stellen. Zelfverzekerd als hij was, maakte hij een beoordelingsfout en verklaarde dat, als de SDP-HLSL ook de presidentsverkiezingen zouden winnen, niets echt zou veranderen. Hij zag zich als het broodnodige tegengewicht voor de SDP-HLSL-hegemonie⁴³. Een van zijn kansloze tegenspelers, Stipe Mesic, die tijdens de parlementsverkiezingen als kandidaat op de lijst van de kleine coalitie niet werd verkozen, is nu de president van Kroatië geworden! Alle analyses onderstrepen dat zijn persoonlijke stijl en de totale negatie van alles wat Tudjman uitstraalde, in zijn voordeel werkten. De overgrote meerderheid van de bevolking liet merken dat ze met Tudjman en de HDZ, die als één geheel werden gezien, niets meer wilde te maken hebben.

De nieuwe minister van cultuur Antun Vujic (SDP) zegt: "Wat we nu op de eerste plaats dringend nodig hebben is democratie, en later zullen we zien of we dan sociaal-democraten, liberalen of iets anders zijn. [...] Kroatië moet op een aantal steunpilaren rusten: sociaal-democraten, liberalen en democratische conservatieven"⁴⁴. Toch zijn de contouren van de politieke partijen nu al goed zichtbaar. Terecht merkt Drazen Vukov Colic op dat in Kroatië al drie grote politieke partijen naar Europees model bestaan "[...] ook al zijn ze zich daarvan nog niet helemaal bewust. Deze SDP en de HLSL, zoals die is, vormen een partij van de Europese Derde Weg, zoals Schröders SPD en Blairs Labour. De coalitie van vier is al bijna omgesmolten tot een moderne liberale partij die de onbeperkte persoonlijke vrijheden voorstaat, alsook de ondernemersgeest en de regionale ontwikkeling, terwijl de HDZ, als die überhaupt nog overleeft, een partij van gematigde populistten zal worden [...]"⁴⁵.

Een van de gevolgen van de verkiezingen is de in een stroomversnelling geraakte profilering van het politieke spectrum. De coalitie van vier, tot dus ver zonder de Boerenpartij, heeft al de eerste stappen gezet in de richting van een hechtere samenwerking, zo niet van een eenwording. De plannen zijn, een centrumpartij te maken die de gevolgen van de sterke polarisatie onder de Kroatische politieke partijen zou moeten verminderen⁴⁶. De langste weg moet toch nog door de HDZ afgelegd worden. Deze nog niet zo lang

geleden machtige, angstaanjagende en gehate beweging vervalt nu in snel tempo tot een slangenest van fracties met fascistisch rechts, rechts, christen-democratisch, liberaal, populistisch e.d. Alleen Tudjmans autoriteit en het vastklampen aan de macht kon de inwendig verscheurde beweging bij elkaar houden. Zowel de hoogste arbiter als de macht is inmiddels weggefallen. De HDZ-kopstukken distantieëren zich nu van Tudjman en presenteren zichzelf als democratische mollen die een ondemocratische beweging van binnen hebben ondermijnd en zo de democratische omwenteling hebben bespoedigd. Op 15 maart 2000 moet de HDZ beslissen welke richting ze zal inslaan. Naar verwachting zal ze definitief uit elkaar vallen en uit de scherven zal een nieuwe gematigde partij voortkomen. Het inmiddels uitgelekte programma-ontwerp verdedigt een standpunt dat ooit verdedigd werd door de vroegere oppositie die nu aan de macht is⁴⁷. De vraag rijst dan ook hoe de op de HDZ-lijst verkozen afgevaardigden zich in het vervolg in het parlement zullen opstellen, temeer omdat velen van hen ooit communisten zijn geweest alvorens naar de HDZ over te gaan. Van de 40 HDZ-afgevaardigden behoren tussen 6 en 13 tot de liberale fractie van de gewezen minister van buitenlandse zaken Mate Granic⁴⁸. Volgens de laatste berichten zal deze fractie nog vóór de samenkomst van het congres de HDZ verlaten en de epitheta van een centristische, sociaal-christelijke en anti-fascistische partij voor zich opeisen die in Europa in de smaak zullen vallen⁴⁹.

Hoe dan ook, de oorlog in de HDZ zal blijven woeden. Elke dag is er nieuws. Volgens het weekblad Nacional zullen er maar liefst zes verschillende fracties op het congres (15 maart) zijn die wat er van de HDZ overblijft, zullen proberen over te nemen. Deze proliferatie van nieuwe fall-out-partijen volgt de logica van het oprichten van formaties die nog niet op het politiek toneel bestaan. Nog geen CDU-CSU? Dan maken we er wel een!⁵⁰ De rationele achtergrond van deze strijd is echter de verdeling van ongeveer eenderde van het Kroatische electoraat, vooral dan dat op het platteland dat conservatief, traditionalistisch en katholiek stemt. Het strijdbare deel van het boerenstand heeft zich inmiddels bij de HSS aangesloten.

Hoe de HDZ-parlementszetels door deze verschuivingen opnieuw zullen worden verdeeld, is op dit moment moeilijk te zeggen. Hetzelfde geldt voor een aantal zetels ingenomen door de HDZ-politici wier rol in de onrechtmatige priva-

tiseringen nog moet worden opgehelderd. Een aantal van hen is kandidaat voor vervolging wegens crimineel gedrag.

Een zorgwekkend gegeven blijft de aanzienlijke populariteit van de HSP (Hrvatska stranka prava) onder de werkloze jongeren (tot 25 jaar) met een lagere school-opleiding. Onder hen bevinden zich ook de uit andere gebieden overgekomen etnisch gezuiverde Kroatische vluchtelingen die de achtergelaten huizen bewonen van wederom ethisch gezuiverde of gevluchte Serviërs⁵¹. Als deze partij, die ooit een satelliet van de HDZ was, überhaupt over een ideologie beschikt, dan is het hoofdelement daarvan de openlijk beleden haat jegens de Serviërs. Of het ontbindingsproces van de HDZ en de restyling van haar afvalproducten tot een fatsoenlijke centrum partij(en) de rijen van de HSP zal doen aanzwellen, is nu nog moeilijk te zeggen. Eén ding is duidelijk. Extreem rechts dat onderdak vond bij de HDZ en dat bestond uit gedomobiliseerde militairen, omhoog gevallen criminelen die hun positie voornamelijk te danken hadden aan hun HDZ-lidmaatschap en de onder haar vlag gevoerde oorlogen, zal voortaan politiek dakloos worden. Deze gefrustreerde en gevaarlijke groeperingen, georganiseerd in een hele reeks verenigingen, zullen de wind in de zeilen krijgen door de te verwachten terugkeer van de (naar schatting rond 300.000) gevluchte Serviërs. Deze laatsten worden immers door de nieuwe machthebbers in alle toonaarden uitgenodigd om terug te komen. Helaas, de ethische zuivering kan niet zo maar in slechts één van de opvolgersstaten van voormalig Joegoslavië ongedaan worden gemaakt zonder aanzienlijke spanningen en conflicten op te roepen. De internationale verdragen (Dayton 1995) die de stichting van etnisch zuivere opvolgersstaten bezegelden, zullen moeten worden herzien, wil men een duurzame, werkelijke en niet alleen propagandistische oplossing naderbij brengen.

Noten

1. Milovan Baletic (samensteller en editor): *Ljudi iz 1971 - Prekinuta sutnja, Dopunski izdavački program Vijesnika*, Zagreb, 1990, blz. 189.

2. idem, blz. 203 en 206.

3. Dr. Mirjana Gross, interview aan het weekblad *Globus*, Broj 747, Zagreb, 7. siječnja 2000, blz. 64-67.
4. Darko Hudelist, Gojko Susak: *Crne rupe u politickoj biografiji*, Feuilleton in het weekblad *Globus*, Zagreb, in 13 afleveringen. Het eerste verscheen in het nummer 468, 26. studenog 1999 en het laatste in het nummer 480, 18. veljace 2000.
5. Dr. Franjo Tadjman, "Programske zasade i ciljevi HDZ" in Andjelko Milardovic, *Politicke stranke u Republici Hrvatskoj*, Pan Liber, Osijek-Zagreb-Split, 1997, blz. 40.
6. Milan Gavrovic, *Jedinica iz vladanja*, Feral Tribune, Broj 745, God. XVI, Split, 27. prosinca 1999, blz. 20.
7. De mensenrechten advocate Vesna Alaburic schrijft dat het artikel dat de verspreiding van rassenhaat, religieuze en nationale onverdraagzaamheid uit de Wetboek van strafrecht is verwijderd! Zie *Globus*, Broj 475, Zagreb, 14. siječnja 2000, blz. 19.
8. Zarko Puhovski, "Hrvatska i 'jugoslovenski prostor'", *Republika*, Broj 230-231, Beograd 1-29. februar 2000, blz. 23.
9. Ivan Prpic, "Diktatura domovine", *Feral Tribune*, Broj 744, God. XVI, Split, 20. prosinca 1999, blz. 9.
10. Denis Kuljic, "Hoce li Ivica Racan, marksiticki hegelijanac, konacno uvesti u Hrvatsku liberalni kapitalizam?", *Globus*, Broj 474, Zagreb, 7. siječnja 2000, blz. 11.
11. Puhovski, idem, blz. 24.
12. Boris Raseta, "Privreda u kontejneru", *Feral Tribune*, Broj 749, God. XVII, Split, 22. siječnja 2000, blz. 14-15.
13. Drazen Rajkovic, "Vlada Ivica Racana u naredne tri godine mora vratiti cak pet milijardi inozemnog duga!", *Globus*, Broj 478, Zagreb, 4. veljace 2000, blz. 8.
14. Rajkovic, idem, blz. 9.
15. *Globus*, Broj 487, Zagreb, 4. veljace 2000, blz. 32.
16. Milan Gavrovic, "Drzava kao sudbina", *Feral Tribune*, Broj 750, God. XVII, Split, 31. siječnja 2000, blz. 40.
17. Denis Kuljic, "Monty Python u izbornoj kampanji: Krpina u borbi s ljudozderskim pingvinima", *Globus*, Broj 468, Zagreb, 26. studenoga 1999.

18. Heni Erceg, "Crveni", *Feral Tribune*, Broj 740, God. XVI, Split, 22. studenoga 1999, blz. 3.
19. Srdjan Vrcan, een interview gepubliceerd in het weekblad *Nacional*, Broj 211, Zagreb, 1. prosinca 1999, blz. 20-21.
20. Interview met Drago Krpina, secretaris generaal van de HDZ, *Globus*, Broj 474, Zagreb, 7. siječnja 2000, blz. 16-17.
21. Heni Erceg, "Narod", *Feral Tribune*, Broj 747, God. XVII, Split, 10. siječnja 2000, blz. 3.
22. Slavica Lukic, *Globus*, Broj 467, Zagreb 19. studenog 1999, blz. 22-24.
23. Slavica Lukic, "Za HDZ ce na selu glasovati 25 posto biraca, a u gradovima samo 16 posto", *Globus*, Broj 468, Zagreb, 26. studenoga 1999, blz.12-13.
24. Interview met Drago Krpina, idem, blz. 16-17.
25. Djurdjica Klancir, "Od crvene opasnosti do spasitelja hrvatske drzave", *Globus*, Broj 474, Zagreb, 7. siječnja 2000, blz.15.
26. Zlatko Tomcic, "Ukljucit cu se u trku za predsjednika Republike, ali samo u krajnoj nuzdi!", *Globus*, Broj 471, Zagreb, 17. prosinca 1999, blz.29.
27. Milivoj Djilas, "CK HDZ", *Feral Tribune*, Broj 740, God. XVI, Split, 22. studenog Za HDZ ce glasovati samo 12 posto mladih koji prvi put izlaze na izbore i 13 posto nezaposlenih, 1999, blz.7-8.
28. Djurdjica Klancir, "Od crvene opasnosti do spasitelja hrvatske drzave", *Globus*, Broj 474, Zagreb, 7. siječnja 2000, blz.13-15.
29. Denis Kuljis, "Hoce li Ivica Racan, marksiticki hegelijanac, konacno uvesti u Hrvatsku liberalni kapitalizam?", *Globus*, Broj 474, Zagreb, 7. siječnja 2000, blz.11.
30. Ivica Racan, interview aan het weekblad *Globus*, Broj 473, Zagreb, 31. prosinca, blz. 12-16.
31. Uit het HSLs programma, opgenomen in Andjelko Milardovic (redacteur), *Politicke stranke u Republici Hrvatskoj*, Pan Liber, Osijek, Zagreb, Split, 1997, blz. 101-102.
32. Uit het SDP programma, Andjelko Milardovic, idem, blz. 201.
33. Ivan Prpic, "Diktatura domovine", *Feral Tribune*, Broj 744, God. XVI, Split, 20. prosinca 1999, blz. 9.
34. Radimir Cacic, "Godina suza i znoja", *Feral Tribune*, Broj 747, God. XVII, Split, 10. siječnja 2000, blz. 18.
35. Zeljko Ivancevic, "Ubila nas korupcija", *Feral Tribune*, Broj 749, God. XVII, Split, 22. siječnja 2000, blz. 36-37.
36. Drazen Kalogjera, "Revizija nije hajka", *Feral Tribune*, Broj 747, God. XVII, Split, 10. siječnja 2000, blz. 22-23.
37. Milan Gavrovic, "Drzava kao sudbina", *Feral Tribune*, Broj 750, Godina XVII, Split, 31. siječnja 2000, blz. 41.
38. Zeljko Ivancevic, idem, blz.36-37.
39. *Feral Tribune*, Broj 753, God. XVII, Split, 19. veljace 2000, blz.2.
40. Ivan Zvonimir Cicak, "Vlada s tehnickom greskom", *Feral Tribune*, Broj 753, God. XVII, Split, 19. veljace 2000, blz.12.
41. Zeljko Ivancevic, idem.
42. Mato Arlovic, "Skalpel ce duboko rezati", *Feral Tribune*, Broj 749, God. XVII, Split, 22. siječnja 2000, blz. 39-40.
43. Interview in het weekblad *Nacional*, Broj 217, Zagreb, 12. I. 2000, blz.19.
44. Antun Vujic, "Ne plasim se Ivica Pasalica", *Feral Tribune*, Broj 740, God. XVI, 22. studenoga 1999, blz.12-13.
45. Drazen Vukov Colic, "Drugi hrvatski referendum", *Republika*, Broj 228-229, Beograd, 1-31. januar 2000, blz.10.
46. *Feral Tribune*, Broj 752, God. XVII, Split, 14. veljace 2000, blz. 2.
47. Darko Hudelist, "Zlatko Canjuga pise novi politicki program Hrvatske demokratske zajednice za njezin opci sabor u ozujku!", *Globus*, Broj 476, Zagreb, 21. siječnja 2000, blz. 12-13.
48. Djurdjica Klancir, "HDZ se raspada na tri dijela: Seksov, Pasalicev i stranku koju ce voditi Dr Mate Granic ili Vesna Skare-Ozbolt!", *Globus*, Broj 478, 4. veljace 2000, blz. 16-17.
49. Tomislav Cadez, "Mate Granic i Vesna Skare-Ozbolt definitivno su odlucili: napustaju HDZ i osnivaju novu

stranku politickog centra!", *Globus*, Broj 480, Zagreb, 18. veljace 2000, blz. 14-15.

50. *Nacional*, Broj 222, Zagreb, 16. veljace 2000.

51. Slavica Lukic, "Za HDZ ce glasovati samo 12 posto mladih koji prvi put izlaze na izbore i 13 posto nezaposlenih", *Globus*, Broj 467, Zagreb 19. studenog 1999.

a a n k o n d i g i n g

**Volkshogeschool Elcker-Ik en Masereelfonds Gent
organiseren in samenwerking met IMAVO:**

Stadsinzichten

"Overlevingstrategieën in de nieuwe stad"

De zogenaamde nieuwe stedelijkheid staat niet los van de versnelde modernisering van onze samenleving: de marktlogica zet zich door op alle terreinen van het menselijk samenleven, de arbeidsorganisatie wordt steeds flexibeler, de veralgemeende individualisering maakt iedereen verantwoordelijk voor de eigen levensloop. De nieuwe stedelijkheid lijkt vooral tegemoet te komen aan de weerbaren, de sociaal-cultureel-economisch sterkere groepen, de nieuwe middenklassen. Voor andere belangrijke groepen zijn de versnelde modernisering, de fragmentering en de nieuwe stedelijkheid vooral bron van onzekerheid en onveiligheid. Ze zijn aangewezen op het ontwikkelen van aangepaste economische overlevingsstrategieën. Die strategieën blijken op het terrein soms behoorlijk succesvol.

Henk Meert onderzocht overlevingsstrategieën in Brussel en Gent (*Rabot*) en is assistent sociale geografie aan de KU Leuven.

Dinsdag 4 april om 19u30.

Plaats: Elcker-Ik, A. Van Lokerenstraat 85, Gent-Ledeberg.

Deelnameprijs: 150/250 Bef.

Het aantal plaatsen is beperkt. Schrijf vooraf telefonisch in op het nummer 09/225.38.53, en bevestig door overschrijving van het verschuldigde bedrag op rek. 068-0852290-75 van Masereelfonds met vermelding 'Meert'.